

Ч. 75. Том: -

СТАНИСЛАВ ЛОСЬ

ЗА КОНСТРУКТИВНУ ПОЛІТИКУ НА ЧЕРВОНІЙ РУСИ

2.75.

ЛЬВІВ — 1933

Накладом Організаційного Комітету УНО
(Української Народної Обнови — УКНП).

06
10

СТАНИСЛАВ ЛОСЬ

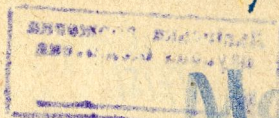
ЗА КОНСТРУКТИВНУ ПОЛІТИКУ НА ЧЕРВОНІЙ РУСИ

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

13.419.

~~2.75.~~

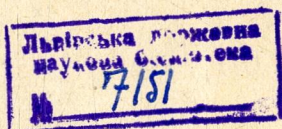

Наклад
100-78-80
9.13

ЛВВІВ — 1933

Накладом Організаційного Комітету УНО
(Української Народної Обнови — УКНОП).

T3(24K 331)6

Відбитка з „Нової Зорі“.

З друкарні Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

ПЕРЕДМОВА

Український переклад політичної студії Станіслава Лося, котрий ми печатали в „Новій Зорі“ в 1932 р., викликав помітне зацікавлення серед читачів. Тому печатаємо його тепер окремою відбиткою. Та студія написана льогічно і ясно. Цікава вона тим, що се перша спроба не-Українця означити українську державну рацію. Автор, уроженець Східної Галичини, котрий свій рід по матери виводить з князів мазовецьких, посвоячених в 12 ст. з нашим князем Ярославом Осмомислом, відважився сказати правду в очи своїм землякам Полякам за промахи їх політики у Сх. Галичині, котрі мстяться тепер на них самих. Автор розвіває польську легенду про відірваність української інтелігенції від українських мас. Це одна з найбільше бистрих сторін сеї праці, подібно як думки автора про безвиглядність асиміляції. Далше автор слушно осуджує „кругову поруку“, яку примінено в часі пацифікації, розумно аргументуючи, що всякі переступства законів повинні бути трактовані індивідуально. Зате трудно погодитися з думкою автора про байдужність мотивів у переступствах закона. Як відомо мотив (спонука) це головна річ. І тому її треба в життєвій практиці розглянути зі всіх сторін та добре обдумати, заки вирішиться справу. Публичний діяч повинен се робити навіть тоді, коли закон виразно приписувавби, що мотиви переступства законів байдужні для виміру кари. А треба це робити тому, бо інакше не можна дійти до усунення переступств, котрі без відповідного трактування мотивів стають тільки симптомами фактичного стану. А боро-

тися тільки з симптомами ее річ абсолютно без-
 виглядна. Вона тимбільше безвиглядна, коли по-
 дібні симптоми деінде знаходять гльорифікацію.
 Дальше — на нашу думку автор оцінює невірною
 залежність Українців від закордонних капіталів.
 Передовсім позички наших інституцій закордо-
 ном розмірно невеличкі й то головно в таких
 краях як Голандія або Бельгія, котрі зовсім не
 мають інтересу в тім, щоб Українців настроюва-
 ти ворожо до когонебудь. Зате зовсім слушно
 осуджує автор утраквізацію шкіл та проекти
 утраквізації товариств, бо вони нікому не вий-
 дуть на добре. Автор пише, що Поляки не ство-
 рюють самі ситуації у Сх. Галичині, тільки при-
 міняються до ситуації, витвореної посторонни-
 ми чинниками. Та ніхто не заборонює Полякам
 взяти ініціативу в свої руки і приступити до
 розумної розв'язки українського питання в Поль-
 щі. Треба тільки мати відповідний план праці
 і поважно змагати до його переведення. Досі
 сего не бачимо, хоч від прилучення українських
 земель до Польщі минуло вже багато літ і хоч
 українські землі при Польщі становлять третину
 її території. Невирішення, запізне вирішення або
 невідповідне вирішення української справи мо-
 же мати для обидвох народів — польського й
 українського — подібні наслідки, як уже раз
 мали в історії. Може ся праця бодай по літах
 матиме вплив на прискішення розв'язки сеї вели-
 кої й тяжкої проблеми.

Вкінці замітимо, що підтитули в сій бро-
 шурі дали скрізь ми.

Редакція „Нової Зорі“.

За конструктивну політику на Червоній Руси

„Пацифікація“ перед Союзом Народів.

Дня 19. вересня 1931 р. Комітет Трьох передав Раді Союзу Народів до розгляду і полагодження скаргу Української Парляментарної Репрезентації в польських законодавчих установах проти цілого ряду посунень польських адміністраційних та військових властей на території трьох полуднево-східних воевідств в осени 1930 р., посунень, котрих цілість стала популярна: у нас під назвою „пацифікації Східної Мало-польщі“, а на широкім світі під назвою „польських жорстокостей на Західній Україні“.

Однодушна радість Українців і Поляків.

Рішення те, як ми могли переконатися з уділених пресі інтервю, було прийняте з однодушною радістю так польською делегацією в Женеві, як також українськими позовниками, що снуються по кульоарах Палати Народів. Причиною тої радості було се, що Комітет Трьох дав нагоду обом сторонам представити аеропагови земної кулі —

яким є Рада Союзу — „суцільність української справи в Польщі“. Коли всі заінтересовані в тій справі так дуже врадувалися, то Комітетови Трьох належало би скласти щирі побажання за те, що в сих часах загальних нарікань і недоволення потрафив всім догодити.

Що значить поява справи пацифікації в Женеві.

Що одначе практично означає се рішення? Означає воно се, що на думку Комітету українська петиція а радше українські скарги під оглядом формальним і мериторичним настільки узаasadнені, що звернення на них уваги пленуму Ради Союзу Народів здається необхідним. Після того звернення уваги на українську скаргу кождий з членів Ради буде мати нагоду скористати з тих прав, які йому прислугують на підставі обох кінцевих уступів артик. 12 т. зв. Трактату про меншости. Чи і як члени Ради схочуть скористати зі своїх привілеїв, чи і в яким степені справа пацифікації закінчиться тим, що ми популярно привикли називати „польським сукцесом в Женеві“, то покаже будучність. Я особисто не вважаю того за річ важну, ні навіть цікаву. Бо те що діється і буде діятися в Женеві не вважаю суттєвим. Це лише симптоми і то симптоми похідні певного стану річей, втвореного у нас в Польщі, особливо на Червоній Русі.

З ситуацією в Женеві нехай собі порається наша дипломатія після своїх найлучших сил і можливостей, — наша річ і наше завдання совісно і дбайливо прослідити жерело комплікацій: стан річей на Червоній Русі.

Що мене не спонукує забирати голос в сій справі.

Знов забираючи слово в порушеній справі нашої політики на Червоній Русі, хочу на вступі зазначити, що до того мене не спонукує мало шляхотне бажання скористати з дуже численних блудів так нашої (польської) адміністрації, як навіть дипломатії, довершених при трактуванні полуднево-східних справ протягом останних кількох років; моїм завданням не є критикувати для самої критики, не є робити опозицію для опозиції, словом — викричатися.

Що мене спонукує забирати голос в сій справі.

Не пишу для тих, котрі будучи поза межами відповідальности за перебіг справ в державі, заняті вишукуванням знарядів, якими моглиби кидати в правлячих, в той спосіб відвертаючи їх увагу й енергію від державних справ. Навпаки, — я хотівби писати це на пожиток тим, що в сій хвилі несуть практичну відповідальність за перебіг нашої політики і тих, що згуртувалися біля

відповідального уряду та можуть на него додатно впливати; я хотівби віддати їм до розпорядимости скромні відомости і висліди, які я працею цілого ряду літ над меншостевим питанням в краю і за границею міг здобути, і до яких я дійшов постійним думанням над тою справою.

Після такого застереження, котре може видаватися зайвим, котре одначе в наших польських відносинах конечне, — хочу перейти до самої справи.

Що діється на Червоній Русі і з яким наслідком.

Що ситуація в полуднево-східних воевідствах дає не одно до бажання, се загально відоме, а радше стає відомим що якийсь час і на якийсь час... на жаль дуже короткий. Бо що якийсь час на території Червоної Русі діється щось, що „потрясає публичну опінію“, отже якийсь саботаж, якась пацифікація, якесь убийство, послідне в випадку бл. п. Т. Голувка навіть дуже трагічне. Вислід кожного такого потрясення, що преса зачинає накликати „міродайні чинники“, щоби супроти витвореної ситуації внаслідок того потрясення заняли якесь становище (звичайно пишеться про становище рішуче). А міродайні чинники ідуть на зустріч бажанням загалу і займають те становище часом в формі „пацифікації“, частіше в формі конференції. Потім преса зачинає пи-

сати про щось інше аж до нового „потрясення“.

Головна відемна сторона ситуації полягає на її нерухомості.

Отже я хотів би зазначити і думаю, що се властива точка виходу для роздумувань над „східно-галицькою справою“, що головна відемна сторона положення на території червоно-руських воевідств зовсім не полягає на змінчивості ситуації але якраз на її нерухомості. Ні саботаж, ні пацифікація, ні убийства, навіть одиниць таких благородних як покійний Голувко, не створять на Червоній Русі жадної нової ситуації, не створять її також українські жалоби в Женеві, ні такий чи інший спосіб викручування з немилої дискусії, котрий вкінці наша дипломатія може видумати і навіть напевно видумає або „вишаржує“. То всьо не створить жадної ситуації, бо то всьо — лише прояв вже давно існуючої ситуації, яка існує, можна сказати, постійно з єдино нормальними стадіями альтернативного заострювання або хвилевого притуплювання її.

Ядро цілої справи.

Що є суттю і ядром „східно-галицької справи“? На це відповідь дуже легка. Ядро справи се існування на Червоній Русі елементу чисельно сильного, котрий вже скристалізував собі свідомість своєї національної окреміш-

ности від елементу польського. Той елемент як маса знаходиться на дуже невиразній і дуже легкій до затерття границі між пасивною льояльністю у відношенню до польської держави та пасивною нельояльністю у відношенню до тоїж держави. Це та справжня дійсність. Імпутовання тій масі бажання „згоди і співжиття з братним народом польським“ та приписування вини за все зле, що твориться на Червоній Русі, тільки „малій горстці інтелігенції“, це нічо інше як малювання собі найфалшивішого в світі образу при помочі найправдивішої в світі обсервації, — обсервації дерев, котрі заслонюють ліс. (Нема ліса, є тільки самі дерева). Бувають такі правди, котрі можуть зводити і шкодити успішніше від найкращої брехні: це правди вчорашнього дня і правди фрагментарні.

Українці як нарід подібніські до решти людства.

Маси на цілім світі все і всюди в щоденнім життю бажать спокою і співжиття і нічого иншого. Також все і всюди на цілім світі тільки зусилля малої горстки витворюють енергію, рух і переміни. Це походить від того, що людські одиниці діляться на нерівні чисельно, що дають лише тягар, і дуже нечисленні, котрі творять думку і рух. Що так є у Русинів, то це лише ціха спільна їм з рештою людства і зовсім

не є чимсь особливим, що виріжнювало б їх як якийсь вибраний нарід, для котрого треба шукати цілком оригінальних правил і оцінки. Поки отже й оскільки „мала горстка інтелігенції“ буде впливати на українську (в оригіналі: „руську“) масу, доти мирові інстинкти, — а ще лучше сказати пасивність тої маси, — не принесуть нам великої потіхи.

Що може змінити ситуацію.

Все остане так, як є нині, зміну може спричинити або зворот в іншій напрямі уподобань і змагань „малої горстки“, в котрій зосереджується енергія народу, або опанування пасивної маси через якусь іншу „малу горстку“ зложену з одиниць, котрі не мають українських націоналістичних почувань та ідеалів. Доси не видно, щоби в скорому часі могло заноситися на одно або на друге.

Реальна політика мусить числитися з українським рухом як з дійсністю.

Заки перейдемо до дальших міркувань, хотівби я покінчити з іншою фразою чи також шкідливою правдою, котру часто чуємо з польської сторони. „Національний руський або український рух се рух штучний, викликаний Австрією на злість Полякам“. Не бажаючи тратити багато часу, скажу лише, що коли хтось в кишені принесе жо-

лудь і посадить її в яму, яку передтим дбайливо виконав в огороді, а не в лісі, той безсумніву штучно засадив дерево, одначе те, що з тої жолуді виросте, зовсім не буде штучним але дубом найправдивішим в світі. Так здається є і з українським національним рухом. Які не булиб його початки, реальна політика, коли таку політику хочемо вести на Червоній Руси, повинна числитися з тим рухом як з кожною иншою дійсністю.

А дійсністю в значінню політичним є не тільки обставини територіяльні й чисельні, є нею такою несчислимі імпондерабілії, серед котрих мабуть найважливіше місце займають людські почування, оскільки вони осягнули певний ступінь напруження й оскільки мають певний характер трівкості, очевидно трівкості зглядної, як все людське. Український націоналізм на наших землях, без огляду на те, що він часто має характер психози, без сумніву належить до категорії почувань, котрі мають всі позначки політичної дійсности.

З дійсности треба витягати практичні консеквенції.

Політичну дійсність треба не лише бачити і реєструвати, з неї належить витягати рівнож і практичні консеквенції, то значить примінитися до неї, оскільки в існуючім стані річий бажемо перевести певні зміни в напрямі, який уважаємо бажаним. А зміни може-

мо викликати, коли наші посунення, які зміряють до викликання тих змін, будуть обчислені на підставі докладного пізнання існуючого відношення сил чисельних і духових, на підставі доброго зрозуміння психічних людських осередків, котрі є предметом або співпредметом нашого політичного ділання і котрих діяльна або пасивна реакція (бо і така можлива) може вплинути модифікуючо на висліди нашого ділання. Саме перемалювання надписів на публичних будівлях або введення в життя постанов про урядову і шкільну мову не змінить ситуації в нашу користь у полуднево-східних воевідствах, радше принесе шкоду, бо поставить нам перед очі фасад, за котрою нема будинку, манить нас чаром потьомкінського села. Зпід наложеного паперовим шляхом мовного покосту мусить безнастанно пробиватися дійсність у формі прикрих несподіванок, котрі щораз частіше множаться на Червоній Русі.

Совіти і Німці агітують між Українцями.

Тут правдоподібно почую від давна мені відомий і дуже часто в Польщі уживаний закид: „Не можемо нічого порадити на положення в Східній Малопольщі, бо Русини не хочуть згоди, і крім того чужі держави, то є Совіти і передовсім Німеччина ведуть між Українцями протидержавну агітацію, супроти котрої ми безраді. Існування

тої агітації та її інтензивність доказали без найменших сумнівів хочби останні пресові ревелюції“.

Хто в якому краю має ініціативу, той у ній провадить політику.

Той закид слушний і ту слушність вповні признаю. На жаль правдою є, що на Червоній Русі, то є на землі, котра від шістьсот літ є інтегральною частиною нашої держави, де ми є народом суверенним, де ми довершили величезної цивілізаційної праці, котру ще недавно ми оборонили перед большевиками, — не ми маємо політичну ініціативу, не ми створюємо ситуацію, словом, не ми провадимо політику. Політику на Червоній Русі по часті ведуть Русини, а в ще більшій степені большевики і Німці. Вони в своїх руках мають ініціативу, вони нам творять ситуацію, яка догоджує їх інтересам, а ми лише примінюємось до ситуації створеної чужими, ворогами!!!

Як виглядає польська „політика“ на Червоній Русі.

Наша політика на Червоній Русі — коли її взагалі можна назвати політикою — се не політика творча, але відрухова, дефензивна, се постійне примінювання себе до несподіванок, до ситуацій творених чужою рукою і чужою ініціативою!

Ось тут найглибша причина загаль-

ного стану на Червоній Русі, причина суттєва, за котру ціла відповідальність тільки нас обтяжує, зрештою слава Богу, бо пізнавши її, своїм поступованням можемо ту ситуацію основно змінити в нашу користь.

Наслідки такої „політики“.

Безнастанне підчеркування чужих впливів на Червоній Русі і взагалі серед національних меншин в Польщі для оправдування марних вислідів нашої національної політики, а радше на оправдування нераз повного браку конструктивної польської політики в національній області, се нічо инше як самозатроювання шкідливою правдою.

Вона параліжує нашу творчу енергію, бо нащо маємо трудитися, коли большевики та Німці все витворять таку ситуацію, яка їм буде вигідна? Тому краще обмежитися до нарікань на злі меншости і негідних сусідів, на оповіщуванні документів, на організуванні політичних процесів, котрі справді є милою сензацією для юрби („гаведзі“), але котрих вислиди по дуже тяжкій процедурі є як досі дуже марні, або обмежитися на якімсь десперантським напраснім відрусі, яким прим. була т. зв. пацифікація. Ця правда шкідлива внутрі, бо параліжує нашу творчість й енергію, але — і з того треба здати собі справу — та правда ще сто разів шкідливіша для Польщі за гра-

ницею, бо компромітує польську державу і нарід, робить нам опінію правителів, котрі з власними домівниками не можуть собі порадити, бо кождий чужий на наших домівників, на наших співгорожан і наших співплемінників має більше впливу ніж ми — суверенний уряд і суверенний нарід!

Треба дитинячої наївности, щоби думати, що нам вистане показати в Женеві докази, що український націоналістичний рух підпомаганий Німцями, щоб викликати святе обурення в членів Ради Ліги і кинення до коша справи пацифікації. Зовсім так якби ніколи жадна Англія, або жадна Японія не організували саботажів, замішань і повстань в жадній Арабії, в жаднім Афганістані, в жадній Манджурії.

Річ ясна, що Німці хочуть довести до ревізії границь Польщі, тобто до зменшення територіяльного стану посідання Річипосполитої. Вони тої ціли не осягнуть, коли в Польщі все буде діятися так як в якійсь сицилійській ідиллі, отже мусять пробувати чи не дасться в Польщі ятрити і бурити, чи нема яких невдовольень або рухів відосередних, котрі моглиб розсадити суцільність польського бльоку. Зрештою хіба інакше розсаджено на протязі XIX століття Туреччину та на наших очах Австро-Угорщину? Отже Німці поступають згідно з тим, що вважають директивою своєї німецької державної

рації, вони у своїй властивій ролі, вони в порядку з собою, можуть числити на зрозуміння свого поведення. А коли їх поведення правильне і доцільне, можуть числити і на признання і тиху симпатію „спеціалістів“, — симпатію, котра дуже виразно буде пробиватися зпід фальшивого обурення.

Псалом нездарности.

На те все Польща приходить з плачем і скаргами на негідність своїх національних меншин, до душ котрих не вміє трафити інакше як засобами чисто механічними, — і на негідність сусіда, котрий так успішно розсаджує польську державну будову. До нарікань Польща долучує докази, що сусід вміє керувати рухами її горожан! Польща безумовно слушно нарікає, але чейже трудно мати рацію в спосіб більше компромітуючий. Султанська Туреччина також мала негідних Македонців і злих сусідів і також мала слушність пацифікуючи Македонію, поки її врешті не втратила. Такі думки насуюються достойним членам Ради Союзу Народів, коли бачуть перед собою цілий ряд доказів чужого вмішування в польські внутрішні справи. Булоби більше ніж пожадане, щоби по кільканацяти літах існування польської держави нарешті зати́х так милий словянській ліричності, від стопятьдесяти літ на кождім міжнароднім зїзді співаний польський Псалом Нездарности.

Дещо з історії компромітації.

Попри це не треба забувати, що Польща не перший раз обжаловує своїх сусідів за ворожі заговори і тайні організації на її власній території, не перший раз говорить про посідання доказів. На загал маємо коротку пам'ять і за мало числимося з діланням попередних компромітацій.

Одначе вернімся в минувшину, не так далеку. Пригадаймо собі відому справу Уліца, пригадаймо собі як, ще заки прийшло до процесу, польська преса зробила з тої справи міжнародну, як на сесії Ради Ліги Націй в м. Люганно п. Залеский вказав на впливи Німеччини, котрі заколочують відносини між німецькою меншиною в Польщі і Державою, як за це п. Штреземан просто публично накричав на представника „великодержавної“ Польщі, а коли вкінці дійшло до процесу, Уліца оправдали таки наші польські суди, бо показалося, що доказовий матеріал, на котрім опиралося ціле обвинувачення, нічого не доказував, а його автентичність була взагалі сумнівна.

Чи се значить, що п. Уліц справді таке невинне і льяальне ягня, як це формально виходить з правосильного судового вироку? Неконечно. Але це значить, що польські посунення, а властиво удари, невідповідно підготовані, що бемо на тривогу ще заки маємо в руках достаточний матеріал.

Наслідки компромітацій.

Річ ясна, що від того часу чужі державні мужі радше осторожні в припиненні тверджень і доказів Польщі. Вони схильні думати, що коли йде про справи меншестеві, Поляки трохи занадто нервові і мають нахил витягати з надто малих познач якнайдалше йдучі внески, а в кождім разі не дуже щасливі коли йде про опанування внутрішньої ситуації у власній державі.

Дуже недобре мати репутацію народу, котрого нерви не в порядку.

Що в тім добре для Польщі.

Натомість потішаюче для Польщі те, що наші дотеперішні неповідомлення зі справою пацифікації завдячуємо — на мою думку — нашим власним помилкам, а не спритови Українців (в оригіналі „Русинів“). Ми, маю надію, пани власних помилок і тому все можемо їх направити.

Суть справи звязана з тереном.

Як висше сказано, не на женеvському терені треба шукати ядра червоноруської справи. Кожда процедура колись знайде свій кінець, отже також і справу пацифікації невідклично зложать до актів, не приносячи — маймо надію — жадної користи тим, що в злій вірі жалуються на власну державу. Суть справи звязана з тереном. З впровадженням справи на нормальні шляхи

на терені уступлять небажані симптоми й обяви, котрі ми дотепер хибно брали за саму хворобу.

Застереження.

Отже приступаючи до обговорення в широких рамах того, як собі уявляю конструктивну політику, хочу зробити певні застереження.

Кілько часу треба на замирення.

Хто твердивби, що винайшов певну рецепту на скоре уздоровлення відносин на Червоній Русі, той бувби чудотворцем, або ще правдоподібніше — шарлятаном. Болячка націоналістичної боротьби всередині одноцільної червоно-руської суспільності, зросла в часі, і тільки з часом може доконатися її реабсорбція.

На полудневім сході маємо до діла з проблемою характеру тривалого, отже там проблема як така вимагає довгої, методичної та повільної терапії. Під оглядом часу приведення до органічно згідного співжиття обох народів на полудневім сході займе що найменше кільканацять літ. При політиці добрій, конструктивній, свідомій своїх остаточних цілей і відповідно гнучкій в методах — той вислід лежить у сфері осягаємої можливості, а невдача майже виключена.

Чого не розумію під конструктивною політикою.

Також мушу зазначити, що конструктивна політика не рівнозначна з політикою уступок і дарів, особливо дарів без поквітування. Під конструктивною політикою зовсім не розумію горячкового втовкмачування в голови Українцям, що повинні з нами дійти до якоїсь „угоди“ (до недавна це називалося протягуванням руки до братного руського народу. До *schake hand*'у одначе ніколи не дійшло з причини браку охоти до того по противній стороні). По українській стороні доси нема жадного чинника, котрий мігби взяти на себе відповідальність за заключення і дотримання такої „угоди“. Не знаю, який мавби бути її зміст і хто з польської сторони мігби її заключити.

Що розумію під конструктивною політикою.

Під конструктивною політикою розумію витворювання ситуації, а не продукування текстів, котрі булиб тільки жерелом безнастанних рекримінацій і процесів. У Словян ніколи не забракне адвокатів з партикуляру, неперевисшених майстрів процесовичівської інтерпретації; тексту, котрому не моглиб дати ради, не створимо так скоро.

Потреба контакту.

Очевидно се не значить, щоби ми мали уникати контакту з Українцями, з нотаблями, що працюють над піднесенням рівня свого народу у всіх областях, від господарської почавши, на культурній скінчивши. Контакт з ними, знання українських справ, об'єктивне відношення до них пожадане і може на дальшу мету віддати дуже поважні прислуги.

Чому шлях до мас веде через українську інтелігенцію.

Такий контакт цінний також для того, що всякі помисли, щоби трафити до української (в оригіналі: „руської“) маси з поминенням української (в оригіналі: „руської“) інтелігенції, то річи, яких не можна брати поважно. Українська інтелігенція має занадто близький контакт з народом, з котрого зрештою вийшла щойно в першій повоєнній, щоби було можна числити на те, що вдасться пробити ту ізоляційну верству або обійти її позицію. Часами це вдається на коротку мету, бо старше покоління українського народу ще часто слабо освідомлене національно, але це буде вдаватися що раз рідше, бо освідомлення маси росте з кожним роком, росте тимбільше, що систем нашого шкільництва з кожним роком продукує зростаючі ряди української інтелігенції

з дуже високим напруженням національних почувань, а наш систем рекрутації урядничих рядів виганяє щорічно ті ряди інтелігентів, що виходять зі шкіл, назад на село, де ці інтелігенти становлять ядро і штаби української господарської організації.

Треба сповнити обов'язок супроти власних горожан.

З тревалістю ролі української інтелігенції в будучім розвитку народу на Червоній Русі треба отже числитися. Над цим фактом не треба роздирати риз, лише треба сповнити державний обов'язок супроти власних горожан, приступити до раціональної, згідної з нашою державною рацією, організації також і руського чи українського народного життя в межах Річипосполитої, згідно дозволити йому на свободну організацію в контакті з державними органами всюди там, де тому не стоїть на перешкоді виразний імператив нашої державної рації. Заняття іншого становища то безцільне марнування великої дози власної енергії без правдоподібности осягнення якого небудь висліду, крім роздражнювання запального стану.

Поляки не можуть Українцям нічого дати але можуть їм на багато позвонити.

Як висше сказано, я противник політики уступок і дарів, бо не уявляю

собі, щоби ми могли Українцям взагалі щось дати з нашого стану посідання. Натомість можемо не перешкоджувати їм в розбудові і розвитку їх національного життя, в збільшуванні їх власного стану посідання і добробуту, при чім ми не конечно мусимо поносити якінебудь страти. Теорія, що можна збогатитися лише остільки, оскільки хтось інший зубожіє, правдива тільки в тих муринів, котрі стоять на дуже низькім степені розвитку, котрі ще не вміють самі виплекати корови, отже мусять її комусь украсти. Мурин, котрий уміє вже з теляти виплекати собі корову, може дійти до власного гарного стада без найменшої кривди сусіда.

Як поводитися супроти саботажів.

Ясна річ, що не належить потурати злочинам і проступкам, диктованим націоналістичним фанатизмом. Те потурання повинно бути тим менше, чим більше кождоразове порушення карного кодексу. Се переступлення якоїсь моральної або етичної загально відомої і зрозумілої заповіді. Тип, котрий розбиває поштовий віз і мордує почитіліона, се опришок і як опришка треба його трактувати; але треба його трактувати індивідуально, виключно з огляду на кваліфікацію вчинку, без огляду на правно байдужні мотиви.

Ходить тільки про те, щоби поборювання і карання злочинних учинків за-

держати в площині діяльності поліційної і карно-судової. Всяке підтягування її до розмірів політичної акції, до степеня (рівня) боротьби держави з українськими саботажами, всяка перепада, всяка нервовість, всякі відзиви „попавшої в роспуку польської суспільности“, взагалі уряджування ловів з гарматою на воробців, — річ шкідлива.

Знаю, що *apud Polonos numquam sine clamore et strepitu gaudia fiunt*, знаю, що ми становимо суспільність, яка дуже скоро підпадає психозі і що урядові чинники не можуть бути інші ніж суспільність. Не кидаю отже камінням, але висловлюю бажання, щоби на будуче українські підпалячі не мали мило заохочуючої омани, що вони боряться з польським народом, з польською державою, ба! — навіть з „самим маршалком Пілсудским“, котрий „видав наказ здавити саботажі“.

Це справді завелика для них честь. Значно менше будуть певні себе і менше смілі, коли замість тих всіх шляхотних ворогів будуть мати проти себе добре зорганізовану поліцію, ділаючи безпристрасно, з прецизією добре сконструованого механізму. Боротьбу з саботажами належить утримати в площині поліційно-кримінальній і не дозволити їй переноситися на иншу.

Не треба власним горожанам вщиплювати правил розбійничої честі.

Переношення відповідальности злочинця на широкі маси його співвизнавців, співплемінників і співчленів се помилка, бо се тільки зміцнює почуття їх солідарности зі злочинцем і їх симпатії до него. Не треба власним горожанам вщиплювати правил розбійничої честі.

Чого пацифікація навчила хлопські маси.

Длятого поборювання т. зв. саботажів при помочи т. зв. пацифікаційної акції, було — помимо певних скоро осягнених вислідів — помилкою, хоч розумію, що перший обовязок адміністрації се вдержання зовнішнього порядку навіть механічними засобами. Загальна кара, яка впала на „хлопські маси“, навчила ті маси, що очевидно існує якийсь звязок між ними й „горсткою злочинної інтелігенції“, якась взаїмна відповідальність, якась спільність інтересів. Власне завдяки тому ця „горстка злочинної інтелігенції“ буде могли як натуральний оборонець і представник „льояльних, бажаючих співжиття мас“ процесуватися з нами перед форумом Ради Союзу Народів.

Подібно як було в часі релігійної боротьби.

В знанім і почитнім варшавським місячнику „Дрога“ (липень, 1931 р. чч.

7—8) пробував я означити характер національної боротьби на терені Червоної Руси, вбачаючи в ній вдаряючу аналогію з релігійними боротьбами XVI і XVII ст.

Ціль конструктивної політики.

За ціль нашої конструктивної політики на полудневім сході я вважав порушення та переведення на національно мішаній території *ретельної спроби за певнення двом народам живучим в стані змішання на території одноцільній історично, географічно і господарсько рівнобіжного, згідного і взаємно незалежного від себе співжиття, при чім не може бути мови про більшости і меншости, тільки про рівнорядність.*

Як ту ціль досягнути?

Отже можливо далеко посунена свобода рухів для кожної національності, можливо далеко йдуче зменшення поверхні тертя через усунення контактів всюди там, де контакти ведуть до конфліктів і можливо найдальшої та найконсеквентніше переведеної засади національного паритету.

Які будуть наслідки?

Ця засада уможливить кожній одиниці, передовсім інтелігенції, зробити нормальну і легальну життєву кар'єру без входження в конфлікт з існуючою державністю; примінення її створить українській національності якийсь

фактичний і як такий признаний стан посідання, за котрим в слід мусить іти певний природний консерватизм і почуття відповідальности передовсім перед власним народом. Це незвичайно важне, бо прецінь ходить про те, щоб на нельояльности супроти Польщі Українці могли щось стратити, щоб мусіли побоюватися за свій стан посідання і втрату можливости його збільшення в будучности, — коли вони тепер властиво не мають нічого до страчення, навпаки, серед своїх можуть робити яку таку життєву кар'єру виключно тільки завдяки своєму нельояльному відношенню до держави.

А коли осягнеться той стан річей, тоді польсько-українська угода зробиться сама, без умов та інтерпретацій, бо не буде мертвим текстом, але компромісом реальних інтересів. Інтереси, коли вони дійсні та важні, все настроєні згідливо. До боротьби пруть тільки почування несконкретизовані в програмі.

II.

Причини занепокоєння Поляків.

Як це виказано в попереднім розділі, головної причини невдоволяючого стану річей на Червоній Русі належить дошукуватися в браку польської конструктивної політики на цій території, політики, котра існуючий стан річей бере за вихідний пункт. Вислідом такого браку конструктивної політики з польської сторони є те, що політична ініціатива на Червоній Русі вихопилася з наших рук і перейшла частинно дійсно, частинно позірно до рук Русинів, а радше їх українського відлому, котрий з меншою або більшою дозою злої віри дає себе уживати як знаряддя радянської і передовсім берлінської політики. Супроти такого стану річей зрозуміло, що коли тільки в ситуації на Червоній Русі наступали які небудь зміни, то ініціаторами тих змін все були Русини або їх заграничні дорадники, а польська сторона обмежувалася тільки до того, що займала — менше або більше щасливе — становище до ситуації витвореної кимсь іншим, зви-

чайно ворогом. Тому що річ раз доконана не все дається відробити, нічого дивного, що місцеве польське громадянство і ті не дуже численні позамісцеві чинники, котрі з яким таким розумінням річи слідять за розвитком подій на полудневім сході, зачинають відчувати певний неспокій і бажалиб, щоби польська сторона вже раз взяла активну і конструктивну участь в переміні status quo на Червоній Русі.

Хибні і шкідливі погляди.

В моїх давніших працях з тої ділянки я висловив погляд, що українського руху на наших полуднево-східних землях при його сучасній силі й напруженню не можна уважати за рух штучний, котрий не видержить контакту з життям. Я твердив також, що теорія, котра каже, що коли йде про український рух, то треба відрізняти між народною, пасивною й угодово настроєною масою та малою горсткою націоналістично сфанатизованої інтелігенції, що ця теорія не видержує проби життя і що вона навіть шкідлива фрагментарною правдою вчорашнього дня.

Чому Поляки програють боротьбу з українською інтелігенцією?

Інтелігенції й народу при сучаснім стані нашого шкільництва не можна вже розділити у Русинів таксамо як і в Поляків. Інтелігенція виходить щоден-

но безпосередно з народу. А наслідком теперішніх відносин, які панують на Червоній Русі, інтелігенція має всі дані ціле життя бути в найтіснішій безпосередній контакт з народом. Інтелігенція що раз більше стає о д и н о к и м фільтром, — через котрий в щоденній житті можуть проникати в руські маси зовнішні впливи (поважні виїмки тільки контакт з військом і контакт з двором). Стає фільтром, або коли хто волисть, що раз більше згущуваною і що раз менше пропускаємою ізоляційною верствою. Боротьбу з українською інтелігенцією за душу хлопа уряд і нарід польський програють так, як аналогічну боротьбу за душу польського хлопа програли уряд і нарід пруський. А прецінь пруський уряд довершив чудес, коли ходить про культурне й господарське піднесення польського села!

З Українців не зробиться Поляків.

Врешті третім засадничим і дуже небезпечним блудом, який часто поповнюється з польської сторони відносно національних справ, то переконання, що на протязі часу праця державного апарату передовсім в ділянці шкільництва доведе до того, що наступить коли не національна то в кождім разі державна асиміляція руського елементу. Після тої теорії наші Русини з бігом часу сталиб Поляками, котрі говорять по руськи. Подібно колись в найліпшій

вірі твердили Прусаки, що Великополяне то нічо інше як Прусаки, котрі говорять по польськи.

Чому асиміляція не вдається?

Таке переконання очевидно найфальшивіше в світі. Передовсім тому, що асиміляція то не є чинність доконувана асимілюючим, чинність подібна до чинности їдження (споживання). Асиміляція то процес, який переходить асимільованийий. Процес той, щоби міг нормально завершитися, вимагає не свідомости по стороні так асимілюючого як і асимільованого; звернення уваги асимільованого на ту переміну, котрій підлягає, звичайно перериває її безповоротно. Отже повторю: асиміляція то процес не за чинність, а коли за чинність, то — *horribile dictu* — чинність сторони пасивної!*)

Духова суть асимілятора.

Тому кожда політика, котра на своїм прапорі явно виписала клич асиміляції, ще ніколи на протязі історії не увінчалася успіхом. Асимілятор може бути лише кусителем. І то чим він мудріший, тим більше буде старатися скритися за покусою. Він ніколи не мо-

*) На це глибоке місце в сій праці звертаємо особлившу увагу наших песимістів. Розуміється, песимістами не можна уважати між нами тих, котрі мають слухний погляд на наше дуже тяжке положення в Польщі. — Ред. „Н. Зорі“.

же бути різьбарем. А коли упреться, щоби ним бути, буває рубачем-дроворубом і то звичайно дуже незручним.

Школа в вихованні не рішає.

Те, що сказано висше, відноситься також і навіть передовсім до шкільництва. Школа, особливо державна, може дати знання, але вона не виховує. В ділянці виховання може бути в найкращім випадку лиш одним з дуже численних і то зовсім не найважливіших засобів виховання. Вплив школи може бути з природи річи лише фрагментарний.

Церква, родина й життя сильніші ніж школа.

Сили впливу школи ніколи не належить перецінювати, хочби в тій справі говорено не знати що на учительських і ювілейних поматуральних зїздах. Се річ зовсім певна, що школа навіть мріяти не може про це, щоби могла побідно боротися з іншими чинниками, котрі впливають на виховання людини, отже з Церквою, родинним домом, оточенням, життям.

Школа програє боротьбу навіть з самим домом.

Передовсім боротьби з родинним домом школа, особливо державна, мусять вистерігатися як огню там, де до такої боротьби приходить, бо таку боротьбу школа вже програла ще заки її розпочала. Зрештою добре, що так є:

чоловік то не деревляна колода, котру можна стругати в довільні форми.

Докази на це на всім світі.

Над тим не треба довго розводитися, ні доказувати. Якби школа могла кого небудь „виховати“, то нині Індія булаб замешкана Англійцями, Великопольща Німцями, б. Конгресівка Москалями, а т. зв. Східна Малопольща Поляками, бо прецінь перше покоління Українців „виховалося“ в польській школі і щойно під його напором покликано до життя першу українську гімназію. Якби ми менше читали щоденну пресу і ліпше знали історію, лекше булоб нам знаходити дуже прості способи виходу з ситуації, котра нам видається замотаною тільки для того, що дивимося на неї через паперові окуляри.

Дві цікаві й подібні розмови.

Пригадую собі одно інтерв'ю в справі шкільництва на Галицькій Русі. Представникам заграничної преси в 1930 р. уділив його один з польських державних мужів, чоловік знаний з інших справ як праведний, розумний, що знав край і людей, оскільки їх можна пізнати з рапортів підчинених урядів, статистик, лектури і тайної розвідки. Він сказав своїм заморським співбесідникам, що Польща нікого не польонізує, але „в польській державі кождий горожанин мусить уміти по польськи“.

Цей висказ застановив мене, бо я чув його другий раз в життю. Перед богато роками я мав змогу говорити про шкільництво в тодішній познанській регенції з високим пруським урядником, чоловіком зовсім не дурним і напевно чесним. Коли я піддав критиці систему примінювану в пруських школах у відношенні до польських дітей, мій товариш сказав мені дослівно таке: — „Ми нікого не германізуємо, але кождий німецький горожанин мусить говорити по німецьки“. Тямлю також мою відповідь: — „Се мабуть на те, щоби було можна користати з багатой скарбниці німецьких проклогів для проклинання Німців“.

Наслідки недобровільного вивчення чужої мови.

Знання чужої мови справді улекшує присвоєння собі здобутків культури іншого народу. Те знання звязане з потенціональною користю для того, хто володіє чужою мовою. Одначе навчити когось чужої мови се ще не запорука, що та людина іншого племені полюбить народ, якого мови навчилася: зовсім і зовсім ні! Напевно можна твердити, що коли людину іншого племені навчити чужої мови проти її волі, то вона присвоїть собі все, з чого може мати якусь користь, але напевно за науку не буде вдячна. Навпаки — буде ненавидіти й учителів, ко-

трим тільки завдячує, і нарід, з котрого ті учителі вийшли. Один з найважливіших заповітів політичного розуму звучить: — „Не роби ніколи непрошених добродійств“.

Зрештою чи перше покоління українських націоналістів, котре ненавиділо Польщу, не складалося виключно з людей, котрі польською мовою володіли досконало, — навіть більше, — котрі в домашнім життю іншої мови крім польської не вживали!...

Що захоплює в чужій культурі?

Щоби бути захопленим культурою якогось народу, не вистане знати його мову. Та культура мусить промовляти до якихось настроїв нашої душі, торкати в ній якісь її струни і викликати відгомін, заспокоювати якісь потреби і то не тільки виключно матеріальної натури. Чоловік не жиє самим хлібом — і це чи не найбільша похвала людської природи. Інакше ми самі вже давно булиб Німцями або Росіянами, бо винародовлення чейже давало нам безконкурентно лучшу нагоду до життєвої кар'єри ніж придержування свого власного народу, призначеного на стравлення через чужих.

„La nationalité est comme un clou — сказав Наполеон — plus on tape dessus plus elle s'enfonce.“*)

*) Національність це немов цвях. Чим більше бити по ньому, тим більше він входить вглиб.

Чому висшість культури не притягає мас чужого народа?

Оманою булоби припускати, що т. зв. висшість якоїсь культури може впливати притягаючо на чужоплемінні маси. Це омана для того, що маси у великім відсотку складаються з одиниць на культуру невразливих, просто з варварів (а варваром можна остати навіть по скінченні чотирох факультетів). Коли такі люди стрінуться з культурою висшою від власної, то це робить їм прикрість і навіть будить почуття ненависти до всего, що висше або гарніше.

Як асимілювали старий Рим і стара Польща.

В історії був один нарід, котрий довершив діла асиміляції в розмірах, що перевищують найсміливіші мрії минулих і будучих асимілянтів. Річ особлива, що той нарід ніколи нікому не накидував ні своїх законів, ні обрядів, ні мови. Навпаки, той нарід — так дуже шанував окремішність своїх підвладних, що наразився на дуже тяжку війну з завойованими народами, котрі притьмом хотіли засимілюватися і хопили за зброю, щоби метрополію змусити до проковтнення їх! Читач легко догадається, що маю на думці Римлян і *bellum sociale*. В тій війні союзники зі зброєю в руках примусили Рим зроманізувати їх. Стара Річпосполита Польська засимілювала великі маси Русинів не тільки не розвиваючи в тім напрямі

жальної діяльності, але навіть не знаючи про се. Процес асиміляції, як висше сказано, обмежений виключно до того, хто сам асимілюється. Асимілятор найлучше зробить коли буде триматися осторонь. Нехай, Боже борони, не помагає природі*).

Про польську мову на Руси.

Отже оскільки ходить про шкільництво на Червоній Руси, я не є прихильником надмірної ревності в уможливленні молодим горожанам Річипосполитої не-Полякам опановування таємниць польської мови. В тім я волів би залишити ініціативу масам родичів, нехай вони зачнуть спонтанічно виконувати натиск на польські влади в напрямі навчання, чи то в польській мові, чи також польської мови як предмету. Підчеркую з притиском: спонтанічно тобто не під безпосереднім чи посереднім натиском влади. Польська мова му- сить бути уважана за цінне добро, котрого посідання родинний дім бажає за- певнити своїй дитині. Коли для посідання того скарбу буде треба потрудитися і навіть троха поборотися, не будемо потрібувати побоюватися, що його будуть уживати до зневаги держави в дер-

*) ВП. автор знаменито підмітив поведення старого Риму. Одначе не можна сказати, що давна Польща все поводитася таксамо. Численні історичні документи свідчать, що були періоди, коли вона поводитася з нами інакше, що м. і. й довело до її упадку. — Ред. „Н. Зорі“.

жавній мові. А будьмо переконані, що польська мова, накинена якою небудь пресією проти волі родинного дому, головню для тої ціли буде учеником уживана.

Про утравізм у школах.

З таких заложень виходячи, щиро скажу, що я вдоволений, що спроба утравізації шкіл на терені Червоної Руси заломила вже на порозі середньої школи і то заломила головню завдяки опорови польського громадянства. В тім випадку інстинкт народу був здоровий. Утравізм можна толерувати в певній мірі, коли ходить про школу народну або загальну. Повторяю: толерувати, а не форсувати. Утравізм узасаднений там, де фактично відповідає існуючим і легким до ствердження потребам сільського населення, тобто там, — а таких місцевостей дуже багато, — де населення фактично, тобто в щоденнім життю двомовне. В тих випадках діти, котрі ходять до загальної школи, будуть у великім відсотку продуктом мішаних, польсько-руських супружеств. Отже навчання в двох мовах узасаднене хочби тим, що кількалітній дитині не накидується національності, і дозволяється їй колись, значно пізніше, застановитися над тим, до котрої національної спільноти вона воліти-ме належати. Форсування утравізму всюди там, де населення фактично вже не є двомовне, се помилка, бо не прино-

силь бажаного висліду, а населення — все одно чи самочинно, чи під впливом агітації зі сторони рідної інтелігенції — відчує це як кривду. В тих місцевостях зачнеться боротьба родинного дому з державною школою, а до того все розумніше не допускати. Націоналізм подібний до вогню, який криється в креміню або в сірнику: щойно при зударенню або тертю вибухає полум'ям. Отже на тих землях, де населення вражливе на націоналістичні кличі, обережність наказує не множити можливостей зудару або тертя. Для того також школа утраквістична — хоч благородно подумана — життєво не зовсім практична. Як висше сказано, вона дасться узаasadнити там, де населення фактично двомовне і тільки в школі загальній, бо до того типу школи ходять діти переважно такі молоді, що про сильне напруження їх національних почувань в нормальних умовах не може бути мови. Натомість засаду утраквізації в середніх школах належить відразу і то рішучо відкинути. У молоді середніх шкіл напруження національних почувань все найсильніше. В часі між п'ятнадцятим і двадцятим роком життя націоналізм прибирає найяскравіші форми; не все проявляється розсудно, а в українських гімназистів часто огидно (атже власне ученики середніх шкіл української народности постачають найвищий відсоток політичних підпалачів й убийників).

Не провокуймо боротьби!

Проби поборювання українського націоналізму примусовим навчанням певної кількості предметів в польській мові це дитинство. Таке навчання будуть уважати (все одно що неслухно) за кривду. Воно доводить до постійного тертя, котре тільки скріплює розюшеність націоналізму і ненависть до польщини. Красою нашої культури і чарами нашого письменства в таких умовах не притягнено нікого, але навпаки, тільки виховаємо собі ворогів, котрі вмітимуть говорити польською мовою. На що нам того? Інша річ змушувати молодь середніх шкіл до того, щоби вчилася по польськи, а навіть польської мови, що може і мусить принести тільки відемні наслідки, — а знов інша річ дати їй всякі нагоди і полекші, коли ходить про вивчення нашої історії, літератури й культури. Для охочих двері повинні бути відчинені, але рядів тих охочих не належить штучно збільшувати. Нехай прийдуть з власної волі або під впливом родичів чи оточення ті, котрим знайомство з „польськістю“ справлятиме приємність або котрі те знання будуть уважати за придбання цінне для budouчої кар'єри. Тоді в деякій частині тої еліти буде можна числити на симпатії до польського народу, але ніколи в масі загнаній примусом до польської книжки. Ще раз повторяю з притиском: **Не провокуймо бо-**

ротьби між родинним домом і школою!

Гумористичні висліди утраквізації.

Не претендуймо на краще розуміння інтересу дітей ніж мають його їх власні родичі, бо в тім випадку нам нінащо не придасться мати за собою об'єктивну рацію. Коли ходить про середнє шкільництво, то утраквізм допускаємий і узасаднений тільки в учительських семінарах і то там, де ходить про приготування учителів для утраквістичних і навіть для неутраквістичних загальних шкіл. Його можна узасаднити тим, що абсолювент утраквістичного семінара має кваліфікації до навчання так у школі польській як українській, як врешті й утраквістичній. Отже він в конкуренційній боротьбі стоїть висше від учителя кваліфікованого лише до навчання в одномовній школі. Але й тут не належить накидати добродійств, за котрі ніхто нам не є вдячний, а за котрі мусимо платити зовсім непотрібно дуже високий гарач. Життєві послідовности утраквізації семінарів гумористичні і скандальні. Що українські абсолювенти утраквістичних семінарів не полюбили польського народу і його культури, про це шкільна влада добре знає. І наслідком того вважає, що їх у великій частині не можна вживати на території з українським населенням, бо впливалиб на нього в небажанім напрямі.

Отже висновок такий, що: 1) утра-

квізм подуманий і держимося його в ціли зближення обох народів, 2) з утраквістичних семінарів виходить українське учительство настроєне в такім антипольськім дусі, що його не можна вживати на території з українським населенням, 3) і мимо того належить триматися утраквізму, бо він впливає на зближення обох народів! Потішаймо себе надією, що грядучі покоління абсолювентів утраквістичних семінарів будуть інакше реагувати на науку й виховання ніж дотеперішні, лише не знаю, на чім маємо сперти ту надію.

Поважна сторона забавної справи:

Польща годує мучеників українського націоналізму.

Є й поважна відемна сторона забавного стану річей. Українських учителів дуже часто не можемо вживати на терені українського населення, бо вони нельояльні, але зате продукуємо їх безнастанно й не хочемо виречися їх уживання, ані їх дальшої продукції; в наслідках того вживаємо їх... на теренах етнографічно польських на сто відсотків, або, як знаю випадки, до навчання жидівської релігії... Над Вислою є повіти, де відсоток учителів, галицьких Українців, перевищував 50 проц.! Переносимо „нелояльних“ виховників в „центральні провінції“, польській молоді даємо „виховників“ з іншого племені — „нелояльних“. Чейже за це не можемо позискати вдячности Русинів ані

ульояльнити пересаджених над Вислу Українців. Ясна річ, що такий перенесений учитель чи учителька свою посаду над Вислою мусять уважати за свого рода депортацію, за вотум недовіря, за *capitis diminutionem*, за репресію у відношенні до національних почувань. До того ще приходить примусове відірвання від їх осередка, від родини, від краєвиду, навіть від релігійних обрядів, бо над Вислою нема церкви. Не нарікати і не попадати в гореч можуть в таких відносинах лише слабкі характери. У всіх інших мусить доходити до небажаної реакції. Польща оплачує й годує мучеників українського націоналізму. Не знаю чи вони прицинюються до піднесення горожанських і виховних вартостей польської загальної школи. А прецінь все чуємо, що школа повинна виховувати!!!

Як поступати з українським учительством.

Треба здобутися на більше рішуче, на більше консеквентне, але й більше справедливе поведення з українським учительством. Передовсім треба прийняти як засаду, відому загально всім заінтересованим, що учитель, котрого нелюбяльність доказана, має бути усунений зі служби, а не перенесений в центральні провінції для виховування дітей польського народу. Приняття і примінювання тої засади в дуже короткому часі уздоровить відносини серед укра-

їнського учительства, одначе примінювання безсторонне і розумне. Нельояльність в кождім індивідуальнім випадку мусить бути доказана, мусить проявитися назовні в наглядній формі; мусить існувати остро викристалізована дефініція нельояльности; натомість не можна толерувати апріорних підозрінь в нельояльности, таврувати згори ще перед прийняттям до служби як підозрілих в нельояльности цілу категорію девятнадцять чи двадцятьлітніх абсолювентів хоч приватних але державою концесіонованих українських учительських семінарів. Тимчасом консеквенцією такого підозріння не є щонайменше неприняття до служби, що булоби ще зрозуміле, але власне прийняття до служби, тільки з приділом в „опатівське“. Це вже на правду більше ніж ум звичайного смертельника може зрозуміти.

Суспільна квестія в Польщі це головню справа інтелігентного пролетаріату.

В справі шкільництва порушили ми одну з найважніших болячок воскресшої Польщі, властиво єдину суспільну квестію яку Польща посідає. Бо не хлоп і не робітник становлять у Польщі суспільну квестію. Суспільна квестія в Польщі то квестія інтелігенції, а радше інтелігентного, неекономічно вихованого пролетаріату, котрий не може поставити чого иншого як лиш кандидатів на урядників в найширшім значінні слова „урядник“. З опануванням квестії

інтелігентного пролетаріату опанується в трьох четвертих справи національні: бо тоді з одної сторони буде можна подумати про сяк-так справедливий поділ посад, платних з публичного гроша, між окремими національностями, котрі замешкують Річепосполиту, — а з другої сторони національна боротьба, котра у своїх практичних проявах часто не є нічим іншим як видиранням собі посад, платних з публичного гроша, через різні групи ріжномовного пролетаріату, стратилаб на силі та напруженні. Сам хлоп не створить національної боротьби, коли його національних почувань — звичайно не дуже сильних — не буде роздмухуватися і дражнити. Національна боротьба являється природним вислідом існуючих умовин і коли її хочеться закінчити, треба стреміти до відповідної зміни тих умовин. Самою пропагандою не можна національної боротьби ні штучно викликати, ні втихомирити. Справа інтелігентного пролетаріату така важна і така дражлива, що вимагає окремої праці. Може бути, що колись зможу таку працю оповістити, тут скажу лиш коротко: наша шкільна система в цілій державі отже й на Червоній Русі продукве загато інтелігентного пролетаріату, загато кандидатів на те, що в звичайній мові називаємо урядником. Таких кандидатів маємо загато і серед Поляків і серед Русинів. Неможливість

дати їм заняття в державнім і самовряднім апараті спричинює те, що ми обтяжені вже надмірною і постійно зростаючою кількістю незадоволених людей, вибитих з природних торів життя („виколеєньцуф“). Ті мальконтенти української народности незадоволені подвійно, бо підозрівають, все одно чи справедливо, що їх приналежність до руської мовної групи становить одно утруднення більше, отже що вони упосліджені в порівнанні з вибитими з то-ру людьми польської мови.

Механічні редукції не допоможуть.

Для основного й органічного уздоровлення нездорових відносин пануючих в тій ділянці потрібна мудро обдумана і глибоко сягаюча реформа нашого шкільництва всіх степенів. Вислідом тої реформи повинно бути чисельне примінення продукції інтелігенції, отже подажі кандидатів на урядників, до попиту або до спроможности громадянства зайняти їх й оплатити, до дійсного запотрібування. Механічними редукціями, введенням „нумерус клявзус“ і т. п. тої справи не розв'яжеться. Тут треба, повторюю з притиском, дуже мудрої і дуже делікатної терапії, бо сейчирак наболілий і застарілий та сягає глибоко.

Невиконання обов'язків супроти Українців не приносить користі Польщі.

Натомість для мене нема сумніву, що держава, — оскільки вже продукує інтелігентний пролетаріят, — має супроти него моральний обов'язок запевнити йому без різниці національності про рата парте менше більше нормальну життєву карєру як її ця суспільна верства розуміє. Не маю вражіння, щоб ми до тепер той обов'язок супроти Українців виконували в спосіб задовольняючий; також не маю вражіння, щоби з того невиконання обов'язку були користі для держави і польського народу.

Шкідливий привілей польської інтелігенції.

Так як тепер укладаються відносини на Червоній Русі, завважуємо — не знаю свідоме, чи несвідоме — змагання до того, щоби для польської інтелігенції утримати певного рода упривілеєння, оскільки ходить про доступ до урядів і платних посад з публичних фондів, і майже монополь, оскільки ходить про становища відповідальні, провідні і розмірно ліпше платні. Такого стану річей не можу вважати відповідним для інтересів держави, польського народу, місцевого на Червоній Русі польського громадянства, врешті самої польської інтелігенції, котра лише позірно упривілеєна.

Небезпека переросту урядничої верстви.

Урядничий стан се кістяк і основа кожної державности; він є, а що найменше повинен бути елітою середного стану. Що до того чейже не буде жадної дискусії. Припускаю також, що багато моїх читачів погодиться і з тим твердженням, що се не добре, коли якась держава зачне хорувати на переріст урядничого апарату, на надмірний етатизм, словом на змандаризування середньої верстви. Дискусія може відбуватися лише над питанням, коли й де переступається небезпечний Рубікон, від якої хвилі та від якої точки зачинає держава хорувати на надмірну розбудову державної машини й суспільство на переріст урядничого елемента? Тої дискусії не хотівби я тут переводити.

Проблема редукцій урядництва.

Покличуся тільки на факт загально й болісно всім знаний, що тепер живемо під кличем коли ще не редукції польського державного апарату, то в кождім разі під кличем редукції урядничого персоналу. Ті редукції накинені господарськими конечностями. Нема виглядів, щоби господарські умовини скоро змінилися. Навпаки, належить числитися з тим, що за чисто механічною редукцією урядничого персоналу піде т. зв. „упрощення адміністрації“ та мо-

же навіть просто звинення як зайвих деяких частин державного механізму.

Здеклясування урядничого стану.

Не досить того. Ту частину урядничого персоналу, котрої не зредукують в її особах, редукують діймаючо в її доходах. Вона паде до що раз нижших маєткових клас та підпадає далекойдучому обмеженню в життєвій стопі, в можливості заспокоєння потреб, не коштовних або люксових, але просто щоденних.

Привілей змандаризування се небезпечний привілей.

Ясна річ, що катастрофа, котра паде на урядничий стан, а в будучности навістити його ще сильніше, паде передовсім на ті верстви серед мешканців держави, з котрих рекрутується урядничий стан, т. зн. на інтелігенцію польської мови, котра в той спосіб мусить платити нуждою й поневіркою за мнимий привілей доступу до урядів. Привілей змандаризування се небезпечний привілей.

Загал української інтелігенції не боїться редукцій і може навіть сміятися з них.

Українська інтелігенція у величезнім відсотку може байдужно дивитися на редукцію урядничого персоналу, ба навіть злобно з того радіти; у величезній масі вона не жила з державного жолоба. Польська політика охоронила

її від змандаризування. На жаль, Українці не хочуть бути вдячні нам за те незмірне добродійство, котре ми їм зробили йдучи по лінії найменшого опору.*)

Наївність штучного скріплювання польськості по містах.

Ми мандаринізували польську інтелігенцію на Червоній Русі, бо думали в найліпшій віри, але дуже наївно, що в сей спосіб зміцниться польський елемент по червоноруських містах і місточках. Дійсно, статистика виказувала такий то відсоток польського населення по містах, урядничих осідках. Ми забули одну річ, іменно, що урядниче населення це не постійне населення, бо воно не має коріння: номінаційний декрет це лиш папір; стало вкорінене лише те населення, котре звязане з господарським використовуванням даної території й котре хочби хотіло відплисти, не може, бо його держить земля, чи врешті якась численна місцева клієнтеля.

На Поляках мститься осягання штучних статистичних ефектів.

Наша уряднича політика, політика удержування польського елементу по містах при помочи номінаційних декре-

*) Вдячність належить тільки тим, котрі зроблять комусь добро без злої волі. Інакше се припадок, а не заслуга. — Ред. „Н. З.“.

тів, осягання статистичних ефектів — правдивих але шкідливих — тепер фатально мститься на польській інтелігенції тай на польській державі.

До чого доводить паперова польськість на „кресах“.

Редукуємо урядників, або польськість оперту тільки на паперовім декреті, редукуємо життєву стопу урядників, що остали при бюрках і стверджуємо з жахом, що господарське життя краю — внаслідок того, що польська інтелігенція мала надмірну легкість мандаринізуватися і покрити край паперовою верствою польськості — в величезнім відсотку знаходиться в непольських руках.

Що зв'язує з масами українську інтелігенцію.

Що нежидівське переходить в руки українських кооператив, кермованих українською інтелігенцією, котрій не даємо мандаринізуватися. Отже вона мусить запускати коріння в терен, організуючи величезні маси мужицької клієнтелі. Це правдива дійсність!

Хотіли польонізації, викликали українізацію.

Ми старалися зміцнити польський елемент на полудневім сході. Робили це найлучше як вміли всі польські режими та уряди перед і по травні 1926 р.

Закиди, які під тим оглядом проти них підносилося і все ще підноситься, неслухні. Не доброї охоти й дбайливості бракло пануючим, вони робили і роблять що можуть, а коли висліди якраз противні замірам, то це походить не звідти, що ті чинники не хотіли зміцняти польськості на Червоній Русі, тільки звідси, що не розуміли, на чім полягає суть того зміцнення.

Не помогли ні посади ні субвенції.

Що уряд взагалі може зробити, те робив, т. зн. іменував урядників, давав субвенції й позички, бувби може навіть радо колонізував, якби не те, що не міг знайти кандидатів на колоністів. „Дранг нах Остен“ се річ польському хлопови тепер незнана. В зміцнюванні польського елемента на полудневому сході пішов уряд так далеко як тільки міг, по лінії найменшого опору виконував всі на коротку мету обчислені домагання місцевого (польського) громадянства, іменував урядників, давав субвенції і кредити. Зрештою що більше може уряд зробити як іменувати урядників і давати кредити?

Як перегодовувано грішми східно-галицьких Поляків.

Кредити й субвенції мали на меті фінансування польських кооператив і товариств в першу чергу, і відтак допомогу для хліборобства до відбудови й

ведення варстатів. Попит за готовим грошем зі сторони заінтересованих все був великий, часами докучливий, а польські правительства з більшим або меншим поспіхом прихилялися до вимог місцевого польського громадянства й або самі уділяли бажаних кредитів, або гварантували чи в якийсь інший спосіб посередничили в винаході кредитів.

Як легкодушно задовжувалися східно-галицькі Поляки.

Польське громадянство на Червоній Русі мало тоді великі можливости задовжуватися під патронатом офіціяльних чинників на високі відсотки й короткі речинці, бо дешевими й низько-процентовими кредитами польський уряд не розпоряджає. З можливости тих кредитів користали не дуже критично і внаслідок того вигідно котилися по похилій площі, поки — в міру зросту світової кризи — досить неприємно опинилися на твердім дні в стані неви-платности.

До чого догосподарилося польське хліборобство в Сх. Галичині.

Наслідок такий, що польський стан посідання в області хліборобства або мусітиме підпасти ліквідації, що сягатиме правдоподібно до 25% посіданого простору, або польська держава мусітиме взяти на себе тягар, котрий пе-

реростає спроможність платности дов-
гів місцевого польського громадянства.
Tertium non datur.

Висліди протилежні польським намі- рам.

А треба пам'ятати, що рільничий відлом польського громадянства це одинака частина того громадянства, що вкорінилася в терені. З її обслуговування в ріжній формі жие горстка польського міщанства, незанята в публичній службі. Що так воно є, як висше написано, це факт такий очевидний, що не думаю, щоби я міг стрінутися зі спротивом з чиеїнебудь сторони. Наміри були найлучші, але висліди фатальні, бігуново протилежні тим, які хотілося осягнути.

Де причина лиха?

Де причина зла? Причина зла в тім, що ми посувалися по лінії найменшого опору під впливом кличів, котрим підпорядковувалися всі, а проти котрих ніхто не смів виступити з хулою зі страху перед нараженням публичній опінії. Не обжаловую при тім нікого, бо знаю як трудно в Польщі боротися з патріотичною фразою, як легко польське громадянство дає себе опанувати всяким психозам.

Українці майже не користають з державного гроша.

Українське населення, чи як окремі громадяни, чи в формі організацій,

що мають ціли так господарські як і культурні, лише в слабій мірі користали з помочи правительственного гроша. Українські послы й нотаблі бачили в тім покривдження українського народу і з точки погляду абстрактної справедливости мали без сумніву слушність.

Українські установи мають здоровіші основи ніж польські.

Висліди такі, що саме тій кривді українські господарські організації та українські культурні інституції завдячують те, що в сій хвилі стоять на значно здоровіших підставах ніж подібні інституції й організації польські, бо стоять власними силами, коли аналогічні польські установи були на удержанню держави. За свої успіхи чи неуспіхи українські інституції та організації самі несуть відповідальність. Коли терплять, то внаслідок загальної кризи або також внаслідок нездарности чи нечесности своїх провідників. Сеї останної не брак, але господарська основа їх існування здорова.

Чому Українці лекше видержують кризи ніж Поляки?

Коли на польську державу прийшли тяжкі часи, заломлюється субвенціонований польський елемент, під час коли український елемент, котрий користав з убийчих державних кредитів лише в слабій мірі і радше фор-

мально (*ut aliquid fecisse videatur*), майже зовсім не відчув браку готівки в державній калитці. Українське господарське життя видержує кризи значно легше ніж польське, не лише завдяки своєму примітивному рівневи, але також власне для того, що його штучно не ґальванізував державний гріш. Сумнівні висліди кредитової господарки веденої під фільольогічним кутом.

Як дійшло до залежності Українців від посторонних чинників?

Одначе часом і найздоровіші інституції потребують кредиту. Це досить часто лучалося й українським інституціям. В Польщі того кредиту не можна було найти, отже се природна річ, що українські організації шукали кредиту там, де могли його дістати, т. зн. за границею. Се річ загально знана, що довжник мусить приймати услівя вірителя особливо там, де віритель має мало що не монополь кредиту в своїх руках і що довжник залежний від свого вірителя. Отже задовжування українських організацій поза нашими кордонами мусіло вести фатально до узалежнення від посторонних чинників самих організацій і тих безчисленних мас українських інтелігентів, котрі живуть з ведення або обслуговування тих організацій.

Поляки обурюються на наслідки своєї власної політики супроти Українців.

Це ясне як сонце, а одначе викликало в Польщі здивування. Повстав крик, обурення, *clamor et strepitu*, що на українській землі виріс плід, що правда засіяний чужою рукою, але завдяки тим услів'ям, котрі ми самі створили. Трохи подумання в пору, трохи менше фільольогії в політиці, булоби перешкодило значному відломови наших горожан попасти в чужу залежність.

Нездарність польської політики на Руси по 600 літній практиці!

А що ми до того допустили се для нас без сумніву і більше шкідливе і більше упокорююче, ніж якенебудь почування, яке Українці можуть зглядом нас мати. В тім лежить найтяжший закид, який можна поставити польській політиці в дільниці, котра від шістьсот літ входить в склад Річипосполитої. А розголошування того, що властиві господарі в тій дільниці чужі, а не ми, обтяжує в очах заграничних обсерваторів не так Українців як Поляків. Українців можуть уважати за нельояльних, але Поляки в поняттю заграничних обсерваторів виглядають як наївні нездари, котрі не розуміють наслідків власних починів.

Викривлення суспільної структури Українців і Поляків в Галичині.

Отже вислід нашої дотеперішної політики на Червоній Русі се хибна суспільна структура обох етнічних відломів населення тої дільниці. Польський відлом хорує на переріст бюрократичного елементу — те, що називаю змандаризуванням інтелігенції. А український відлом хорує на переріст інтелігентного пролетаріату, котрий вправді під господарським оглядом частинно знайшов здорове заняття в організації господарського життя на селі, але дрожить за власне існування й мусить тепер заздрісно і ненависно боронити свій народ перед польськими впливами.

Отже ми з великою власною шкодою викривили соціяльну структуру обох народів на Червоній Русі й польська держава мусить тепер нести консеквенції впливаючі з їх неправильного розвитку.

То Поляки викривили суспільний і господарський розвиток обидвох народів.

Друга відемна консеквенція се пересичення господарсько працюючого відлому польського населення кредитами. Тих кредитів уділювала в останній лінії держава в розмірах, які переступають кредитову поємність польського елементу на Червоній Русі.

А рівночасно господарсько працюючий український відлом населення тої дільниці незалежний від польського кредиту. За те він попав в залежність від заграничних кредитів. За тою господарською залежністю, річ ясна, мусять іти залежність політична. Отже то ми (Поляки) викривили не тільки суспільний але й господарський розвиток обох народностей найбільшої та найкрасшої нашої дільниці.

Що діється, коли фільольогія возьме верх над табличкою множення.

Сей стан річей в значній мірі ми самі витворили, а щонайменше ми значно причинилися до його витворення а то для того, що політику на Червоній Русі, оскільки ми взагалі її вели, вели ми завсіди на коротку мету, кермуючись при тім відрухом або сентиментом, або що ще гірше — фрагментарними правдами вчорашнього дня, а не обсервацією того, що діється в нашій найкрасшій дільниці, докладним рахунком господарських, політичних і психольогічних правдоподібностей. Фільольогія взяла верх над табличкою множення. А це мститься.

Недуга польської Річипосполитої викликана Поляками.

Істнування чужоплемінного етнічного елемента, котрий має кілька міліонів голов, або ігноровано, або — о-

скільки його бралось в рахунок — то лише в тій цілі, щоби йому влекшити пізнання польської культури. Вислід того такий, що той елемент розвивався всупереч державі й польському народови, але розвивався під натиском, ненависно примінюючись до істнующих обставин, прибираючи викривлені, нераз потворні форми. Викривлення форм національного життя й унеможливлення українському елементови викристалізування нормальної суспільної структури се недуга, на котру терпить тепер Польська Річпосполита.

Справа Східної Галичини в 1923 р.

В 1923 р. польська загранична політика, кермована вправною рукою бл. п. Олександра гр. Скішинського, перевела в головних союзних і зєднаних великодержав передання в користь Польщі суверенности над т. зв. (!) Східною Галичиною, котру Австрія в Сан Жермені відступила великодержавам. Таким чином справа Українців на Червоній Русі перестала бути справою міжнародною і стала внутрішньою справою Польщі.

Президент Петрушевич несвідомо сповняє волю Варшави.

Це був поважний успіх підготований менше-більше півторарічною працею міністерства заграничних справ. В тій добі польська політика супроти Червоної Русі була конструктивна, уміла

створити ситуацію, з котрої мусіло повстати признание Польщі суверенности над спірною ділянкою. А створила вона ту ситуацію для того, що не відступала перед ініціативою і сама кермувала не тільки власними потягненнями, але також і потягненнями українських сепаратистів, репрезентованих т. зв. (!) Правительством Західно-Української Республіки з д-ром Петрушевичем на чолі. Сей останній — очевидно несвідомо — з прецизією пруського гренадіера виконував всі накази Варшави. Це видається неправдоподібне, та се найправдивіше в світі.

Чи Польща зобов'язалася дати автономію Східній Галичині?

Польська політика у відношенні до українських сепаратистів спиралася тоді на досконалім знанні їх психології, — вела їх мов на повіді. А вислідом того було се, що Польща одержала Східну Галичину від великодержав без жадних зобов'язань щодо самоврядування сеї ділянки. Це останнє хотівби я якнайсильніше підчеркнути; про це не хочуть тямити німецька й українська пропаганда. Це зрозуміле, однак трудніше в'яснити, чому про це готові забути польські компетентні чинники.

Поляки панами положення в Галичині і в Союзі Народів.

Ми тоді були панами положення. Ми могли національні справи на полу-

днемім сході уладжувати після нашої вподоби, кермуючись лише вимогами нашої державної рації. Проти рішення Конференції Амбасадорів було кілька необхідних протестів, потім було кілька українських меморіялів до Секретаріату Союзу Народів. Ті документи зложено до актів. Кілька літ світ не знав і не хотів знати, що в кількох польських воєвідствах мешкають незадоволені Українці.

Українські справи в Союзі Народів в 1932 р. і їх відгомін у світі.

Щойно у вересні 1931 р. ми діждалися передачі українських жалоб референтови Ради Союзу Народів, а перед тим близько рік ми були свідками дискусії на сторінках світової преси на тему, що Польща не може собі поради́ти з дільницею, котра від шістьсот літ входить у склад Річипосполитої.

Ініціатива вихоплюється з польських рук.

Причина тої зміни та, що Польща — коли ходить про Червону Русь — дозволила вирвати собі з рук політичну ініціативу, перестала створювати ситуацію, тільки примінювалася до ситуації, створеної іншими, переважно ворогами, а в своїм реагуванні на ситуації, створювані чужими, не числилася з дальшими послідовностями своїх відрухів.

Польська політика на німецькім шнурку в дослівнім значінні.

З прикрістю приходить ся мені це стверджувати, але мені трудно знайти більше клясичний примір роботи *pour le roi de Prusse* в дослівнім значінні, як польські починання на Червоній Русі в останнім трьохлітті. Ми дали себе вести як на ланцюху, весь час думаючи, що здивуємо світ своєю силою. Постараємося це близше вяснити.

Світ вже забував про східно-галицьких Українців.

Як я вже висше сказав, світ занятий іншими клопотами мав найліпшу волю забути, що колинебудь існувала східно-галицька справа і що взагалі існують якісь Українці. Щоби його увагу звернути на полуднево-східні воєвідства, треба було справді чогось незвичайного. Як відомо, щасливі народи не мають історії: дипломатам не трудно відвертати максими і твердити прим., що народи, котрі не мають історії, щасливі. Поки отже в Східній Галичині було тихо, радо вірили в щастя Українців.

Коли Польща стратила нерви.

Отже хто бажав звернути увагу світа на Червону Русь, мусів постаратися про викликання там чогось, що голосним відгомоном відбилося б у світі. Чим голосніше на Червоній Русі, тим лучше для Українців і їх заграничних опіку-

нів. Одначе Українці були майже безсильні. Одинокa річ, на яку могли здобутися, було урядити саботаж, переважно в формі підпалів. Це дуже слабкий спосіб викликування галасу. На те Польща стратила нерви і відповіла пацифікацією.

Не втікай туди, куди тебе будуть гонити.

Українці та їх протектори мали на-решті бажану сензацію. Пан Заглоба кермувався дуже мудрою засадою: „Не втікай туди, куди тебе будуть гонити“. Шкода, що наша політика забула про сю засаду й дала себе звести на терен, де нас хотів мати противник.

З саботажів зробила політичну справу — Польща.

Кидатися на червоне сукно се не тільки доказ відваги і сили. Се ще до-казує неспосібність до обчислення на-слідків того кроку і передбачення, що за червоним сукном криється ще щось иншого. Польща стратила нерви і стра-тила ініціативу: кинулася на червоне сукно і з саботажу, котрий з природи річи повинен бути справою поліційною і карно-судовою, зовсім не пригожою до зацікавлення світа, зробилася справа політична з великим міжнародним від-гомоном.

Кому корисна пацифікація?

Ми працювали з дбайливістю гідною лучшої справи pour le roi de Prusse: він один на пацифікації може щось скористати, бо з неї напевно не скористає ні Польща, ні Українці.

Польська дипломатія, пацифікація і Женева.

Не хочу довше над тим розводитися. Щиро бажаю й вірю, що наша дипломатія зуміє собі поради з справою пацифікації в Женеві. Радше треба дивуватися, що досі того довершити не зуміла.

Треба усунути причини недуги а не лічити її прояви.

Що нас повинно цікавити, то думаю, що те, в який спосіб уздоровити відносини на полудневім сході. Ми повинні над тим поважно застановитися, як лише справу пацифікації зложать до актів і вона перестане бути по дньникарськи актуальна. Не лічення проявів недуги, але усунення її причин дасть нам гарантію, що не повторяться шкоди й компромітації, викликані ситуацією на Червоній Русі.

Що треба зробити з польського становища.

Найважніші причини нездорових відносин і блуди поповнені при їх пізнанні та ліченні ми старалися висше

схарактеризувати. Що нам лишається зробити, то сформулювати коротко кілька тез, котрі на нашу думку повинні бути напрямні для польської політики на полудневім сході:

1-а теза: Національна окремішність Українців се факт довершений і трівкий.

I. Польська політика на терені Червоної Руси повинна брати за вихідний пункт, фактичний стан, який полягає на тім, що на тій території мешкає чисельно сильний елемент, котрий до того степеня усвідомив собі свою національну окремішність від польського елемента, що всі мрії про його скору абсорбцію се утопія. Отже тому треба числитися з поділом словянської суспільности, що замешкує Червону Русь, на дві національності як з фактом довершеним, який має всі ознаки тривалости.

2-а теза: Відношення українського народу до польської держави залежить від становища його інтелігенції.

II. Стремління, щоби трафити до національно пасивних українських мас з поминенням і полишенням поза скобками рідної української інтелігенції може дати тільки дуже доривочні і дуже фрагментарні висліди. В цілости і надовшу мету висліди того рода підприємства мусять бути шкідливі. Бо українська інтелігенція занадто сильно зв'яз-

зана з народом, з котрого вийшла переважно в першій поколінні, щоб її вплив на нарід з поступом національного освідомлення не мав бути рішайучий. На дальшу мету для відношення українського народу до польської держави міродайна буде та постава, яку у відношенні до польської держави займе українська інтелігенція.

3-а теза: Примусова польонізація Українців не доведе Поляків до цілі.

III. Польонізаційні стремління у школі, в уряді і в господарськй життї треба занехати, бо вони не ведуть до цілі. Наші власні досвіди як також інших держав, котрі пробували форсувати політику мовної асиміляції, всі були негативні. Знання чужої мови не рівнозначне з прийняттям чужої культури і полюбленням чужого народу, тим менше з розтопленням в нїм. Асиміляція ніколи не є свідомою чинністю асимілюючого, але несвідомим процесом, котрий переходить асимільований. Пізнання польської мови й культури се великий життєвий плус, котрий повинен бути надгородою певного, свідомого своїх завдань, добровільного зусилля, натомість ніколи не повинно бути вислідом примусу. Треба триматися засади, що ніколи нікому не належить робити добродійств проти його волі і що ніколи не належить викликати конфлікту школи, особливо державної, з

родинним домом. Для того засади утравізації шкільництва не належить доводити до остаточних консеквенцій, а радше навпаки — примінювати її лише там, де скінчення утрав. школи влекшуть життєву кар'єру її абсолювента.

4-а теза: Польська політика викривила структуру обидвох народів і повинна се зло направити.

IV. Річпосполита покликана, т. зн. має право й обов'язок організування національного життя в с і х народів, що живуть у її межах. Це відноситься також і до руського (українського) народу на Червоній Руси. Дотеперішня польська політика принесла у висліді викривлення суспільної структури обох народів, що живуть на Червоній Руси. Це получене зі шкодою для кожного з тих народів зокрема, як також і для держави. Польський елемент надмірно збюрократизований нині в першій мірі поносить консеквенції свого випосаження й особистих редуцій. Крім того польський елемент у значній мірі втратив коріння в ґрунті. Натомість український елемент вкорінюється вправді щораз сильніше й розвивається під оглядом господарським, але зате щораз більше затрачує політичну відповідальність і почитальність, словом, він недостатньо збюрократизований, що і для нього і для держави рівно шкідливе як надмірне збюрократизування

польського елементу. Що гірше, життєва кар'єра величезної маси одиниць серед української інтелігенції залежна від маніфестування своєї нелюдяльності у відношенні до польської держави. Отже наше стремління повинно бути довести до нормальної здорової соціальної структури в обох народів, замешкуючих Червону Русь.

5-а теза: Несправедливою кредитовою політикою Поляки сильно ослабили своїх у Галичині й загнали Українців в залежність від чужих.

V. Спосіб в який Поляки досі попирали економічно польський елемент на Червоній Русі, т. зн. через пересичування його понад його кредитову поємність високопроцентовими субвенціями і кредитами, довів польський елемент у полуднево-східних воєвідствах майже до руїни та ослабив гарт польського елементу, навчаючи його стояти не власними силами, але оглядатися за допомогою з публичних засобів. Тепер перед нами питання, як при можливо найменшій ліквідації польського стану посідання буде можна відвернути господарську руїну польського елементу на полудневім сході. Коли надмірне фаворизування кредитових потреб польського елементу було блудом, котрий тепер приходить ся Полякам тяжко відпокутувати, то також блудом було нерівномірне трактування кредито-

вих потреб польського й українського господарського життя. Бо це останнє стало незалежне від польської держави, а коли потрібувало кредиту, мусіло найперше йти в фінансову, пізніше і політичну залежність від посторонних чинників. Зревідування нашої кредитової політики під кутом погляду її господарської доцільности з одної, а введення до неї чинника чисто абстрактної справедливости, чи також виєлімінування з неї кута зору фільольогічного з другої сторони, здається дуже вказане.

6-а теза: Треба означити контингент української інтелігенції.

VI. Належить піддати основній ревізії нашу шкільну систему і то в тім дусі, щоби не продукувати надміру інтелігентного пролетаріату з негосподарською освітою. Продукцію інтелігентного пролетаріату належить зредувати до розмірів, котрі членам тої верстви уможливають зробити нормальну життєву кар'єру. Належить можливо справедливо означити контингент української інтелігенції, котрий наше державне й областне життя може вмістити і затруднити, але в заміну за це належить тій інтелігенції уприступити нормальну життєву кар'єру. Без того будемо творити лише звихнених людей з величезною шкодою для держави.

7-а теза: Утраквізм у господарських організаціях шкідливий для обидвох народів.

VII. Поки триває сучасний стан подражнення національних почувань на Червоній Русі не належить форсувати не лиш утраквізм у школах (головно середних), але також і т. зв. спільні інституції передовсім господарські. В тім напрямі існують дуже сильні тенденції по стороні польській; вони шкідливі на дальшу і ближшу мету. Спільні інституції, практично беручи, значать інституції під польським проводом, а се знов у неминучій консеквенції означає голодову смерть для великих мас української інтелігенції недопущеної до публичних урядів, яка не міститься в т. зв. вільних званнях. Ясна річ, що та інтелігенція мусить найзавзятіше боронитися перед викиненням на брук і загострювати національну боротьбу. На дальшу мету уніфікація господарських організацій дуже небезпечна для місцевого польського елементу. Національне освідомлення українських мас мусить викликати у них з бігом часу змагання до опанування позірно спільних організацій, т. зн. тих, де буде більшість членів Українців, а управа буде польська. Отже опанування спільних інституцій Українцями буде лише питанням часу, бо буде залежати лише від ослаблення напору держави на господарське життя. Хто може ручити, що така хвиля ніколи не наступить?

Отже в польським інтересі лежить запевнення обом народам, що живуть на Червоній Руси, можливости повного розвитку і розбудови своєї соціальної й господарської структури рівнобіжно і взаємно від себе незалежно, під можливо дискретною опікою безсторонної держави.

8-а теза: Тепер ніяка угода неможлива, але можливе творення пригожих настрів.

VIII. Стремління до заключення тепер якоїнебудь угоди з Українцями засуджені на невдачу. Бо ні по стороні українській, ні польській нема чинників, котрі серед своїх і по противній стороні малиби такий авторитет, щоби могли угоду сформулувати, заключити і загварантувати її тривалість. Настрої по обох сторонах тепер того рода, що заключення якоїнебудь угоди булоб лише вихідною точкою до нових спорів, розбіжних інтерпретацій і взаємного обвинувачення за ломання угоди. Тому належить стреміти не до творення текстів, але до створювання ситуацій, котрі утруднювалиб національну боротьбу й улекшувалиб повстання урядового настрою по обох сторонах. Паралелізм сформулований в VII точці цих тез здається веде до витворення такої ситуації.

9-а теза: Політична ініціатива повинна бути в польських руках.

IX. А передовсім належить стреміти до того, щоби — в противенстві дотеперішній практиці — політична ініціатива перейшла вже раз в польські руки. Політичну ситуацію повинні творити Поляки. Інші нехай до неї примінюються. Дотеперішній стан, де ситуацію на Червоній Русі створювали всі з виїмком Поляків, повинен закінчитися як шкідливий.

Поляки мають не тільки права але й обовязки.

Гадаю, що на тім можу закінчити уваги, котрі мені насунуло кільканацятьлітне досліджування польського поведення в полуднево-східних дільницях Річипосполитої. В дотеперішних міркуваннях займався я головно поведенням польської сторони, бо Поляки в Річипосполитій се нарід пануючий і суверенний, бо Поляки тут законодержці і їх також в першій мірі обтяжують обовязки, які впливають з правління державою.

Українці покликані нарівні з Поляками рішати про долю Червоної Русі.

Та це не значить, щоби я українську національність на Червоній Русі мав уважати лише за предмет нашої політики на полудневім сході; навпаки, — вважаю її за співпідмет, за чинник нарівні з нами покликаний до спільного

рішення про долю сеї старої й гарної дільниці. Постава і поступовання Українців з природи річи мусить — навіть якби ми того не хотіли — впливати по-важно на розвиток справ на Червоній Русі.

Поляки обов'язані кермуватися польською рацією стану.

В нашій політиці у відношенні до Українців не маємо обов'язку кермуватися чимсь іншим, як нашою польською, національною і державною рацією стану. Одначе її наказами маємо обов'язок кермуватися і не вільно нам без гріха супроти Річипосполитої, супроти себе самих збочити з лінії витиченої польською рацією стану.

Польська політика часто відхилювала-ся від польської рації стану.

Коли я піддав дуже острій критиці нашу дотеперішну політику на Червоній Русі, то для того, що на мою думку вона відхилялася надмірно часто від напрямних, витичених нашою рацією стану, відхилялася чи то під впливом сентименту, поезії, права вчорашнього дня, короткозорих мас, чи також, що гірше — під впливом чужої провокації. Я бажавби, щоб ми в будучности оминули повторювання шкідливих помилок.

Українці мають також право кермуватися своєю національною й державною рацією.

Оскільки ходить про Українців, то гадаю, що в своїх відношеннях до народу й польської держави, мають нарівні з нами право й обов'язок кермуватися лише своєю власною, українською, національною і навіть державною рацією стану. Коли під впливом чи то сентиментів, чи посторонних підшептів відхиляться від ліній витичених українською рацією стану, грішать не проти нас, але проти власного народу і його будучности. Це залізне правило, котре невблагано примінюється до всіх народів, отже і до Українців. Зпід нього й вони не можуть виломатися.

Рація стану вчить, що свій пожиток важніший ніж чужа шкода.

Для того всі почини Українців обчислені на шкодження Польщі, незгідні з українською рацією стану. Бо рація стану каже оцінювати всі предприняття під кутом користи, яку вона може принести власній суспільности, а не під кутом шкоди, яку може принести іншій суспільности.

Спроба сформулювання тез української рації стану.

Тепер спробую низше сформулювати в тези вимоги української рації стану в відношенні до Польщі. Це не значить, щоб я як чужий чоловік мав

приписувати собі претенсії до диктування або накидування Українцям правил їх рації стану. Рація стану чужого народу се не жадна тайна. Навпаки, вона впливає з його положення, очевидна для кожного посторонного обсерватора. Чим котрийсь нарід історично старший, тимбільше загально знана його рація стану. Міжнародні взаємини спираються на нічим іншим, лише на знанні чужих рацій стану і компромісах між ними і власною. Формулюючи постуляти української рації стану, не роблю нічого більше незвичайного, ніж колиб я робив те саме з рацією стану англійською, французькою, німецькою і т. д.

Точка виходу для української рації стану.

I. Українська рація стану наказувалаб отже Українцям брати за точку виходу для своїх політичних починів сучасне дійсне положення власного народу.

Два факти.

II. Коли без упереджень глянути на сучасне положення українського народу, то стверджуємо два факти, котрі не дадуться заперечити, а іменно: 1) що української держави наразі нема, 2) що з чотирох відломів, на які український нарід наразі поділений, лише два, т. зн. той, що тепер жиє під совітським пануванням і сей, що жиє в межах Річи-

посполитої польської, можуть числити на те, що в будучій історії свого народу відіграють активну, конструктивну роль*).

УССР се не українська національна держава.

III. Харківська Україна се не національна українська держава, се одна з численних совітських республік. Її вирізняє лиш українська урядова мова. Одначе ся мова служить до щіплювання в громадянство зовсім не національного змісту. Розумію, що комунізм має сильний і дуже притягаючий вплив, особливо на певні відломи інтелігентного пролетаріату. Для тих відломів серед Українців харківська республіка мусить бути осередком з великою притягаючою силою. Одначе думаю, а радше знаю, що той осередок впливає радше відстрашаючо на без порівняння численніший некомунізуючий відлом української суспільности

Комунізм се експеримент з незнаними вислідами.

IV. Ця певна відраза зрозуміла по перше для того, що комунізм у своїм заложенні протинаціональний, по дру-

*) Історія вчить многократно, що нема такої малої області, яка не моглаб відіграти навіть найбільшої ролі. Тому на нашу думку ні Прикарпатської Руси, ні української території в Ромунії не можна згори вилучувати від більшої конструктивної ролі. — Ред. „Н. Зорі“.

ге, що се експеримент з незнаними вислідами. Отже обережність і самозаховувачий змисл наказують виждати на гі висліди і не спішитися з розтяганням того експерименту на цілий народ.

Чому соборність булаб тепер шкідлива для української справи.

V. Отже з точки погляду української рації стану не тільки не належить стреміти до зєдинення обох відломів українського народу, по сій і по тій стороні Збруча в одній державі, але якраз навпаки, належить того рода спробам якнайенергічніше протиставитися, що найменше до часу, т. зн. доки комуністичний експеримент не принесе наглядно додатних вислідів, або доки по тамтій стороні Збруча не повстане українська національна держава. Одна і друга евентуальність в тій хвилі не виглядає на скорє здійснення.*)

Українська рація стану вимагає тепер удержання польсько-совітської границі.

VI. Отже українська рація стану здається на разі не виказує стремління до переміни політичного „статус кво“ на польсько-радянськім пограниччі, навпаки наказує здається зовсім безсумнівно удержання польсько-совітської границі.

*) Зовсім тої самої думки був пок. проф. Ст. Томашівський, котрий не знав гр. С. Лося. — Ред. „Н. Зорі“.

Як і нащо можна використати приналежність українських земель до Польщі.

VII. Істнування польсько-совітської границі з точки погляду української рації стану повинно бути використане в ціли запевнення українському народови можливости розвитку опертого на засадах несовітської культури, а радше беручи позитивно, на засадах культури європейської, християнської, просто скажім — католицької, бо інших християнських культур незабаром не буде. Можливість такого розвитку для українського народу тим цінніша, що на випадок заломання комуністичного експерименту Наддніпрянська Україна потоне в хаосі анархії та варварства. Отже ходить про те, щоби червононоруські Українці могли прийти з позитивною конструктивною помічю своїм співплемінникам.

Безпосередна ціль Українців.

VIII. Отже стремління червоно-норуських Українців повинні йти в напрямі можливо правильної розбудови власного громадянства так в напрямі поземім як і прямовиснім так, щоби можливо якнайскорше стати громадянством повно і правильно розвиненим.

Чому українська рація стану мусить бути противна боротьбі з Польщею.

IX. Мабуть це ясна річ, що того рода розвиток червоно-норуського від-

лому українського народу буде або зовсім неможливий, або незвичайно утруднений, як довго в понятті польського народу й уряду буде становити небезпеку для держави, в котрій Українці мусять жити і котра хоронить їх перед утопленням в большевицькім кітлі. Отже боротьба з Річипосполитою і з польськістю се річ з точки погляду української рації стану гідна осуду.

Скорість розвитку Українців під Польщею залежить від Польщі.

Х. Розвиток й осягнення правильної суспільної будови червоно-руського відлому українського народу будуть тим лекші і скоріші, чимбільше поправно уложаться на Червоній Русі взаємини між Українцями і Поляками, чимбільше буде взаїмне довіря між Українцями і Поляками, точніше, чимбільше вдасться переконати Поляків, що розвиток червоно-руського відлому українського народу для Річипосполитої не лише нешкідливий, але корисний.

З тої правди, ясної як сонце, належить отже під наказом української рації стану витягнути практичні наслідки.

*

Я дав тут діагнозу недуги і сформулював засади її лічення.

На тім кінчу. Я старався писати „сіне іра“, але не „сіне студіо“, бо ціля

сеї праці була поставлення можливо вірної діагнози недуги, на котру терплять наші полуднево-східні землі та сформулювання засад конечної терапії.

Вірю, що потрафимо добороти труднощі, треба нам лише знання рідей, ініціативи і конструкції.

ПІСЛЯСЛОВО*).

Моя брошура п. з. „За конструктивну політику на Червоній Русі“, котрої переклад напечатала „Нова Зоря“ в 1932 р., появилася під кінець 1931 р. і була призначена в першу чергу для польської публіки. Вона містить передовсім деяку критику дотеперішньої польської політики у відношенні до галицького відлomu українського народу і деякі позитивні вказівки, як на мою думку належалоби змінити дотеперішню польську політику в тій ділянці, щоб досягнути висліди, які автор вважає за бажані. Українське громадянство прийняло мою працю прихильно і —смію це твердити— не лише для того, що я не здержався від острої критики польської політики там, де мені здається, що вона або не числиться з умовинами дійсності або послуговується методами, які не ведуть до ціли. Маю вражіння, що позитивні сторони моєї праці, спроби нарису головних точок конструктивної програми для взаємної у відношенні до себе політики обох заінтересованих народів — се головна причина симпатичного відгону, котрий згадана праця викликала з української сторони. Я пригадав в моїй брошурі мало українському загалові знаний епізод коли в 1921 р. в переходовій добі між фактичним і формальним вирішенням східно-галицької справи польське правительство підняло спробу налагодження польсько-українських взаємин на широкій площині і шляхом порозуміння. Це дало при-

*) Се післяслово написав автор спеціально для українського перекладу своєї брошури. — Ред.

току одному з найстарших і найповажніших борців українського національного руху на наших землях, д-ру Костеві Левицькому, розпочати на сторінках української преси (гл. „Діло“ з дня 23. III. 1932 р.) дискусію, котра до сьогодні не перестала цікавити українську суспільність. Дотеперішній вислід цієї виміни гадок внутрі української суспільности дозволяє мати надію, що вона буде одним з чинників, які прискіпять еволюцію української політичної думки, еволюцію стихійно розпочату вже перед кількома роками коли зачали бліднути надії та оми, получені з тим, що одна з совітських республік для пропагандистичних цілей приняла назву української. Пишучий ці слова все належав до групи польських обсерваторів українського життя, котрі ніколи не сумнівалися, що до того рода еволюції прийде й вірить, що на започаткованім нею шляху є будучність і перемога. Дійсність мусить завжди перемогти. А дійсністю є, що український нарід це не східний нарід. „Східних“ народів і „східної“ цивілізації вже нема. Є зісовітизовані народи й совітська цивілізація. Український нарід це найбільш на схід висунений нарід з західною цивілізацією, християнською цивілізацією й у своїм найбільше виробленім відломі — з католицькою цивілізацією. Своім географічним положенням і племенною приналежністю належить до цієї групи європейських народів, котрих велика війна визволила від німецької гегемонії. Всяка політика, яка не числиться з сими двома заложеннями диктованими природою річи, се політика противна життєвим інтересам народу й погубна для народу. Українська конструктивна політика може мати тільки одну ціль: здобути для Українців признання як позитивному, співтворчому чинникови в незалежній структурі Середньої Європи як у відношенні до Москви так у відношенні до Берліна та досягнути для свого народу місце належне всякому позитивному й конструктивному чинникови.

Ст. Лосєв.

ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА УНО

(Української Народної Обнови — У.К.Н.П.)

ДО СІ ПОЯВИЛИСЯ:

Ч. 1. *О. Н.*

Ідеологічні основи

української католицької народної партії.

Ціна 0·50 зол.

Ч. 2.

Проф. Д-р Леопольд Конлер

Релігія й політика.

Ціна 1·80 зол.

Ч. 3. *С. Томашівський*

Історик — Політик — Публіцист

Ціна 1— зол.

Ч. 4. *Д-р Осип Назарук*

Католицький журналіст

обвинувачений за державну зраду.

Ціна 1·30 зол.

Ч. 5. *Станислав Лось*

За конструктивну політику

на Червоній Русі.

Ціна 1— зол.

2,521

P1

7151

4

1987

